

Szlovákia–Magyarország – két hangra

Fanuár elsején ünnepelhette önálló államiságának huszadik évfordulóját északi szomszédunk. A Týždeň című pozsonyi hetilap tavalyi évet záró számában olvashattuk: sikertörténet a szlovákoké. Való igaz, a nemzeti mozgalom kilátásaiboz képest óriási az eredmény! A XIX. század elején kevesen gondolhatták volna, hogy Felső-Magyarország szláv népe elindulva a modern nemzetté válás nehéz útján el fog idáig jutni. Még 1848-ban is irreális elképzelésnek látszott az autonómia, 1861-ben a magyar országgyűlés tárgyalni sem óhajtott az önálló felső-magyarországi „tót kerület” követeléséről. Mindehhez persze hozzá kell tenni, a Magyar Királyság nemzeti-nyelvi toleranciájával évszázadokon keresztül kedvező keretet jelentett a szlovákságnak.

Az említett lapszámban látott napvilágot Jaroslav Daniška főszerkesztőhelyettesnek az írása közös történelmi örökségünkről, Szlovákia mai azonosságtudatának kérdéseiről. Kiváltképp alkalmas arra, hogy része legyen egy folytatandó magyar–szlovák eszmecserének. Néhány hivatkozása nem magától értetődő, hiszen nálunk a szlovák kód eléggé ismeretlen. Közösségi tudatunknak különös paradoxona ez, hiszen – reformkori kifejezéssel szólván – a szlovákokat testvérnépnek tekinthetjük. Mentalitást, gasztronómiát, népi kultúrát tekintve nemigen lehetne találni hozzánk jobban hasonlító népet.

JAROSLAV DANIŠKA

*Van, amiben Szlovákia jobban emlékeztet ma
a régi közös országra, mint Magyarország*

„Tehát mi, szlovákok kilépünk a magyar állam keretéből. Biztos ez, akár a Szentírás... De ha egyszer elszakadunk a magyaroktól, mi lesz azután? Magunkra is maradhatnánk. Magunkra maradhatnánk, lehetne külön szlovák Hazánk, saját szlovák királyunk, saját szlovák hadseregünk, saját szlovák államunk. Megtehetjük, ha akarjuk. Csupán az a kérdés, hogy telik-e nekünk, szlovákoknak egy külön államra”, írta 1918 szeptemberében Milan Hoda. Ezzel az utolsó mondattal, azt akarta megindokolni, hogy egy csehszlovák államnak kell megszületnie. 1918-ban ez a politikai realizmus konszenzusának volt a megnyilvánulása.

Az 1993-ban létrejött szlovák állam a mi harmadik államunk. A szlovákok mind a Magyar Királyságnak, mind Csehszlovákiának lojális részét alkották. Viszont sem a régi Magyarország, sem Csehszlovákia nem maradhatott modern történelmünknek utolsó stádiuma. Igaza volt Ján Lajčiaknak 1921-ben: „Ahogyan mindenki, a legkisebb

nemzet is, mely az utolsó néhány évtizedben élt – ahogy a szlovák nemzet –, öntudatra ébredt, és politikai jogokat követel.” E folyamat dinamikájának csak egy befejezése lehetett.

Štúrtól egészen Hlinkáig érvényes volt, hogy a legtöbb, ami elképzelhető, az az autonómia. Egyeseknek a Magyar Királyság, másoknak Csehszlovákia keretében. Hogy 1939-ben nem jött el az ideje a további lépésnek, arra Sidor Hitlernek mondott „nem”-je a bizonyíték. Sidor úgy érezte, hogy ehhez a lépéshez nincs mandátuma, nincs rá följogosítva. Bizonyos, ki nem fejtett alkotmányos gondolkodásának volt ez a megnyilvánulása. Évtizedekkel később a fokozatosságot szem előtt tartó elképzelésével Ján Čarnogurský Sidor útját folytatta.

Sidor és Čarnogurský a meghatalmazást alulról várta, Tiso fejet hajtott a fölülről jövő előtt, Mečiarnak pedig az „ölébe hullott”. Nem sok ország szerzett minden oldalról elismert függetlenséget, ahogy mi.

AZ ÁLLAM NEM NEMZET

Vladimír Mečiar az új államnak nem adott semmiféle alapító eszmét, nem teremtett semmilyen alapító mítoszt, nem volt képes arra, hogy megnevezze, még kevésbé, hogy megtestesítse a szlovák államiság valaminő ethoszát. Olyan föladat volt ez, amely meghaladta képességeit. A HZDS–SDĽ–SNS (Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom, Demokratikus Baloldal Pártja, Szlovák Nemzeti Párt) „államalkotó” koalíció politikusai tagadták az állam és a nemzet különbségét. Az egész XIX. és a XX. század jelentős része a nemzeti tudat, a nemzetépítés, majd az államalkotó nemzet jegyében telt a szlovák politikában. Kisebbségi nemzet volt a szlovák, és többnemzetiségű egységben kellett megjelenítenie magát. A nemzet kultuszát szolgálta Nagymorvaország, az ezeréves elnyomás, sőt magának Ľudovít Štúrnak a mítosza is. A sokféleségnél fontosabb volt az egység. Ezt a nemzeti emancipációs koktélt sehogy sem tudta Mečiar átalkítani, csak utánzásra tellett neki. Kicsisége ebből is kiviláglik. Az állam és a nemzet ugyanis két különböző kategória. Hatalomra kerülve minden megváltozik, a tegnapi kisebbségi társadalomnak el kell kezdenie többségiként cselekedni. Ezen a terepen azonban azok a politikusok jelentek meg, akik nem fogalmaztak ugyan az alkotmányt, de megalapozták a szlovák alkotmányosságot a szó tágabb értelmében.

A MAGYAR KIRÁLYSÁG KICSIBEN

Az elmúlt húsz év azt bizonyította, hogy a szlovák államiság történelmileg szintetikus jellegű. Szlovákföld fontos része volt a Magyar Királyságnak, és amikor vége lett az „ezeréves államiságnak”, nekünk több sikerült annál, mint amit 1918-as programjában Matúš Dula kívánságként úgy fogalmazott meg, hogy „jó szomszédok és testvérek akarunk lenni”. Van, amiben Szlovákia ma jobban emlékeztet a régi közös országra, mint Magyarország. Nem csupán több etnikumú jellegével, szlovák–magyar együttélésével, hanem a Magyar Királyság történelmileg hiteles bemutatásával is. Ez a folyamat az utóbbi években érte el a csúcspontját, ez pedig paradox módon az önállóság köz-

vetlen következménye. Úgy húsz évvel ezelőtt, Lubomír Lipták némi szkepszissel kérdezte, vajon lehetséges lesz-e valamikor, hogy Pozsonyban lássuk a Szent István-i koronát? Ma már tudjuk rá a választ. Másolata ott van a Várban és a székesegyház tornyán is. Szlovákia elfogadta saját múltját a Magyar Királyságban, és nem harcol a történelemmel.

A történeti szintézis másik példája a közös csehszlovák állam cseh örökségéhez fűződő viszony. A szövetségi állam elmúlásával megszűnt a kisebbik testvér komplexusa, és paradox módon, az utóbbi években a cseh minta helyett többet beszélnek a szlovák mintáról. A cseh jobboldal jobban figyel a szlovák jobboldalra, a cseh baloldal meg a szlovák baloldalra. Éppen fordítva, mint ahogy régen volt. Az egész csehszlovák korszakban Szlovákia az állam gazdaságilag fejletlenebb része volt, és a mi elitjeink áhítattal néztek föl a cseh liberalizmusra, különösen a gazdaságban. A föderáció kettéválása után azonban Szlovákia nem a magasabb adók és a kemény gazdasági reguláció útján indult el, hanem éppen ellenkezőleg; a mi gazdasági sikereink bátrabb és liberálisabb gazdasági reformokon alapultak, mint amilyenek a csehekéi voltak. A cseh nyelv a mi kultúránk második nyelve maradt, Szlovákia pedig a cseh piac része, ennek köszönhetően mi valamennyire csehszlovákabbak vagyunk, mint a csehek.

Magától értetődő, hogy a régi Magyarország és Csehszlovákia hagyománya öntudatosabbá és gazdagabbá teszi a mi államunkat. És ha fenyegeti valami országunk jellegét, az a mi magyarjaink gyors ütemű kihalása és asszimilációja, valamint a mi kultúránk közvetlen cseh homogenizációjának a veszélye. Nemcsak a multietnikus jelleg elvesztéséről van szó, hanem a közélet és a tudományos élet erős szekularizációjáról is.

A JÖVŐ FELADATAI

„A mi feladatunk az állam felépítése”, mondta valamikor 2000 után Ján Lánogoš. Ő maga is sokat tett ezért. František Mikloškoval együtt úgy hívták ezt, amit Dariusz Karłowicz értékelvű emlékezetnek nevezett, vagyis ez a mi társadalmunk „közösségi képzeletébe belevéselt értékeknek a kánonja”. Legyen ez a zsarnokság kora (Lánogoš törvénye a nemzeti emlékezetéről 1939-től 1989-ig megszakítás nélkül) vagy Mikloško megbékélése a zsidókkal, németekkel, csehekkel, továbbá – ha csak országon belül is – a magyarokkal; történelempolitikánk ennek köszönhetően állja az összehasonlítást Európa történelmileg öntudatosabb nemzeteivel.

Ezt a projektumot azonban még nem fejeztük be. Egyebek mellett hiányzik hagyományainkból a hősiesség kultusza, ha úgy tetszik, az ismeretlen katona emlékműve. Ma a leginkább integráló állami ünnep a (z 1944-es) Felkelés évfordulója, ez azonban sajnálatosan kevés. Azoknak a hamvairól is tisztelettel kell emlékeznünk, akik a Magyar Királyságért és Csehszlovákiáért haltak meg, beleértve a meggyilkolt zsidókat és keresztényeket.

A Szlovák Köztársaság húsz évvel ezelőtt született a „történelem végének”, a „nemzetállamok elmúlásának” levegőjében, egyetlen szuperhatalom hegemoniájának az idején. Ma ez a háromszög nem létezik. Az európai integrációt a tagállamok védik, nem pedig fordítva. Megváltozott Közép-Európa geopolitikai helyzete is. Budapest közelebb van, mint Prága, Berlin pedig fontosabb, mint Washington vagy Moszkva.

Štúrt és Hodžát ez megijesztette volna, a mai Szlovákiának viszont kedvez ez a változás. Az első világháborúban ellentmondást jelentett, hogy akkori országunk Németország és Törökország szövetségese volt, a közvélemény pedig az oroszokkal és a szerbekkel rokonszenvezett. Később, a második világháború második felében ez megismétlődött. Mindkét esetben ez az ellentmondás az akkori állam elmúlásával járt. Ma minden másképpen van. Ennek ellenére vannak még tartalékaink, akár például az, hogy Görögország és Spanyolország támogatása helyett Budapestet segíthetnénk kölcsönökkel. Mint ahogy ezt tettük az osztrákokkal az első világháború után.

Kiss Gy. Csaba fordítása

KISS GY. CSABA

Ami elválaszt, és ami összeköt

Az egyik: az egymásról való tudás mérhetetlen hiánya. Létezik egy magyar, és létezik egy szlovák nemzeti narratíva a történelemről. Döntő pontoknál egymásnak teljesen ellentmondó a magyarázat. És ne is föltétlenül a történészek szakmai véleményére gondoljunk, hanem a közösségi emlékezetre. Mert végül az alapos történelmi tárgyismeret akkor is közel hozza egymáshoz a jelenségeket, ha az értelmezés egymásnak szögesen ellentétes szempontból indul ki. De lássuk akkor a nagy történelmi mérföldkövek egyikét-másikat a kollektív emlékezet tükréből. Mondjuk 1848-at. Forradalom és szabadságharc – itt és ott. Csakhogy a szlovák fölkelés a magyar kormány ellen fog fegyvert, és ez a fölkelés – Štúrral, Hurbannal és híveikkel – lett a modern szlovák identitás egyik alapozó mítosza. Mert, mondják, nem tehettek mást, amikor a magyar kormány nem ismerte el a szlovákok kollektív jogait. Ami mögött ott volt, hogy a mi politikai elitünk túlnyomó többsége a nyugat-európai nemzetállami modellben gondolkodott, továbbá az „északi birodalom” fenyegető árnyéka (a XX. század azután be is bizonyította, hogy nem volt teljesen ok nélküli az aggodalom).

Mindenesetre 1848-ban a szlovákoknak nagyobb volt az aránya a honvédseregben, mint az ország lakosságában. A mítosz felől nézve ez nem egykönnyen emészthető. Ugyanakkor persze nem ad fölmentést arra, hogy a magyar kormánynak keresnie kellett volna a méltányos megoldást a nem magyar anyanyelvű polgárok számára. A magyar emlékezetnek viszont az az alapvető torzítása, hogy gyakran figyelmen kívül hagyja a tényt: ama régi ország nemzetek közös hazája volt. Együtt alakultak, formálódtak benne a nemzetek, és nemegyszer egymás rovására tervezték a jövőt.

Szintén 8-cal végződik a másik meghatározó dátum: 1918. Nem lehet eltagadni a csehek jelentős szerepét a modern szlovák nemzet megeremtésében. A németektől magukat fenyegetettve érző cseheknek szükségük volt a szlovákokra, így tudtak nagyobb területtel és etnikai állománnyal számolni. A „csehszlovák” nemzet romantikus ideája azután állami formát ölthetett a XX. század második évtizedében. A szlovákoknak

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Utóbbi kötete: *Nemzetek és előítéletek* (2013).

minta volt Prága, eszmei és politikai segítség. Mából visszanezve: nem volt föltétlenül könnyű ajándék az aránytalanul nagy magyar falat.

A következő szlovák mérföldkő 1938 ősze, az első bécsi döntés. Mindmáig más-képpen számolják a Magyarországhoz visszakerült terület etnikai viszonyait Szlovákiában és Magyarországon. Nehéz is mit tenni a kettős identitású rétegekkel (nem tegnap óta van belőlük szép számmal). Ezután következik 1939 márciusa, az első Szlovák Köztársaság megszületésének ideje. A Daniška által említett Karol Sidorral március 11-éről 12-ére virradó éjjel tárgyal a Harmadik Birodalom megbízottja, hogy mint a prágai kormány minisztere (még Cseh-Szlovákia keretében) kiáltja ki a szlovák függetlenséget. A fiatal politikus, a Hlinka-féle Néppárt tagja ezt megalázónak tartja, nem vállalja, s ezzel ki is sodródik a politika szélére. Két nap múlva a szlovák képviselők gyűlése mondja ki a szlovák állam létrejöttét. Német politikai belátásból született kis ország, versenyezhet a Harmadik Birodalom kegyeiért Magyarországgal. A Bibó által megrajzolt antidemokratikus nacionalizmus. A térséget meghatározó nagyhatalomhoz kell dörgölődni, ezt sokszor megtettük Közép-Európában. 1945-ben például a „szláv” Csehszlovákia megteremtésének tervét támogató Szovjetunióhoz volt érdemes igazodni. A szlovák emlékezetpolitikának fontos történelmi esemény az 1944-es németellenes nemzeti fölkelés, melynek kétség kívül volt bizonyos fokig népfreontos jellege, bár az is hozzátartozik történetéhez, hogy katonai tekintetben a Vörös Hadseregtől nem volt független.

Nagyon fontos dolgot szögez le Daniška, amikor elválasztja egymástól – a közép-európai hagyománynak és helyzetnek megfelelően – állam és nemzet fogalmát. Hiszen a XIX. század második felében ez volt a szlovák politika alfája és ómegája. Vagyis, hogy ők a Magyar Királyság polgárai, de nem a magyar nemzethez tartoznak.

1993-ban a szlovák államot megteremtő politikusok nemzetállami Szlovákiában gondolkodtak, nekik állam és nemzet azonos volt. Az alkotmány preambulumban is van némi ellentmondás, hiszen Cirill és Metód örökségéről beszél (ez pedig kizárja a magyarokat a közösségből), illetőleg Szlovákia polgáraitól. Mečiar politikájának ez az ideológiai alapvetés volt a meghatározója, a gyakorlat is ennek jegyében működött. Tehát nemcsak a magyar autonómia bármilyen formája volt szemükben ördögtől való gondolat, hanem úgy alakították a közigazgatási határokat is, hogy mindegyik kerületben (régiónban) egyértelmű legyen a szlovák többség. Mintha a száz évvel korábbi reflexek (saját egykori törekvéseik sugallata) mozgatták volna a szlovák politikusokat. Hozzá még a nyelvtörvény első változata, amelyből azt az üzenetet vehette ki a nem szlovák anyanyelvű polgár, hogy az ő nyelve kisebb értékű. Mindezt súlyosbította a tömegtájékoztató hangulatkeltése. Bár az igazat megvallva, Szlovákia déli járásában a mindennapok szintjén az együttélés nem jár állandó feszültséggel, a kétnyelvűséget természetesnek tartják a polgárok. Bizonyos fokig konszolidációt jelentett az az időszak, amikor a Magyar Koalíció Pártja részt vett a kormánykoalícióban. A magyar kártyával való hazárdjáték azonban újra és újra alkalmas volt arra, hogy fölkorbácsolja az érzelmeket. És némelykor – furcsa módon – Budapestről is kaptak ehhez muníciót, amikor a baloldali-liberális kormányok különböző módon kifejezték érdektelenségüket a külhoni magyar kisebbségek dolgában. Közép-Európában a nacionalizmusok soha nincsenek légiures térben. E logikának megfelelően Szlovákiában gyakran úgy gondolták, sokkal előnyösebb számukra a szocialista kormány Magyarországon. Más

szóval: mintha elvileg sem volna elképzelhető a nemzeti érdekek kölcsönös figyelembevételé.

Nem lehet eltekinteni a nemzetközi politikai dimenziótól sem. Hiszen a nemegyszer bukdácsoló visegrádi együttműködés gyöngye láncszemének gyakorta épp a magyar-szlovák kapcsolat mutatkozott. És soha nem szabad figyelmen kívül hagyni, lehetnek – és vannak – olyan erők, amelyeknek a visegrádi csoport föllazítása az érdeke. Egyértelmű provokációnak érezte az ember Malina Hedvig különös – sok részletében máig nem tisztázott – esetét, s benne az akkori szlovák belügyminiszter szerepét.

És akkor néhány szót a közös történelmi örökségről. Való igaz, Szlovákiában számos helyen jobban érezhető a régi ország hagyománya, mint nálunk. Részint azért, mert megmaradtak a várak, kúriák és emlékművek. De gyakorta a mentalitásban is kitapintható ez a hagyomány. Más kérdés, miként van jelen ez az örökség a közösségi tudatban, a tankönyvekben. Számos pozitív fejlemény történt az utóbbi időben Szlovákiában, elismerésre méltó, hogy vállalják a pozsonyi királykoronázások hagyományát. Civil kezdeményezés szorgalmazza Mária Terézia nevezetes pozsonyi fehér márvány szobrának a visszaállítását. Egyértelmű, hogy Szent István és Mátyás király a szlovákok uralkodója is volt. Az viszont félreérthető volt, amikor néhány éve a pozsonyi dómban a diákjainak magyarázó tanárt emiatt felelősségre vonták.

Vannak közös jelképeink. Kissé abszurd, amikor szlovák nacionalisták a kettős keresztben látják népük különleges jelét. Mert ott van természetesen a magyar címerben is ez a kereszt. Ahogy a szlovák címerről is botorság azt mondani, hogy a magyarból tulajdonították el. A Magyar Királyság részének tudta magát a szlovák nemzeti mozgalom, amikor az országcímer egyik felét választotta nemzeti jelképének. Inkább a közös kollektív tudatalatti jelenlétéről van szó. Valójában ezek a jelképek a – bevallott vagy be nem vallott – összetartozást fejezik ki.

A józan eszmeceserének, a természetes nemzeti érdekek figyelembevételén alapuló párbeszédnek vannak esélyei, ha nem is várható egyik napról a másikra minden kényes kérdésben megoldás. ◀

Szabadon